

KARADENİZDE ATMA TÜRKÜLER ve ATMA TÜRKÜ GELENEĞİ

*Bekir Sami ÖZSOY**

Türkülerimiz milletimizi millet yapan milli kültür hazinemizin belki de en önemli unsurudur. Tarih sahnesine çıktığından bu güne kadar ozan-bakşı geleneğinden beri devam edegelen Türk halk şiiri milletimizin ve edebiyatımızın hayat damarıdır. Divanü Lûgat'it-Türk'te adı geçen Çuçu, Aprınçur Tigin, Pratyaya Şiri, Asıg Tutung, Kül Tarkan, Ki-Ki gibi şairlerimizden bu güne kadar gelen ferdi mahsuller yanında ilk söyleyicileri unutulmuş olan ve anonim halk şiiri adı altında gelişme gösteren şiirlerimiz... Hepsi birer mücevher değerinde ama bu değerler kayıp olmadan kıymeti bilineceğe benzemiyor.

Tüm dünya milletlerinde kaybolan, sadece Türk milletinde yaşamaya devam eden bir gelenek, canlılığını hâlâ muhafaza etmektedir. Halk şiiri musiki ile söylendiğinde Türkü adını almaktadır. Geçtiğimiz yıllarda kaybettiğimiz Kayserili bağlama ustası Şemsi Yastıman çok özltü olarak Türkü için, "Türkü milletimizin her şeyidir. Güzellikleri canlı olarak ortaya koyarken çirkinlikleri iğneli bir biçimde alaya alarak sevinci hareketle hüznü dramatize ederek dile getirir." demiştir.

Türküler yörelerimize göre isimler alır. Elazığ'da kayabaşı, Urfa'da hoyrat, Çukurova'da bozlak, Orta Anadolu'da uzun hava, kırık hava, oyun havası, Adıyaman, Kayseri ve Konya'da oturak havası, Teke yöresinde zortlama gibi isimler almaktadır.

İstanbul Boğazı'ndan Batum'a kadar ülkemize kıyı olan Karadeniz bölgemizde ise horon havası, deme, deyişme ve atma, atma türkü gibi isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak Karadeniz'e ait olan türküler sadece bunlar değildir. Biz bu çalışmada Karadeniz'de atma türküler ile atma türkü geleneği üzerinde söz söyleyeceğiz. Etraflı bir çalışma ile doktora tezi olacak durumdaki atma türkülerden bir çeşni sunacağız. Da-

* Yrd. Doç Dr. Bekir Sami ÖZSOY, Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ha detaylı olacak çalışmaları yeni yetişecek olan bilim adamlarının çalışmalarına bırakıyoruz.

Atma türkülere Batı Karadeniz'den Orta Karadeniz'e, oradan Doğu Karadeniz'e kadar bölgenin her yerinde rastlanmaktadır.¹ Nerede bir sünnet, bir nişan olsa orada muhakkak halkın: "Riv riv" dediği kemeçe sesini duymak ve uşakların neşesini görmek mümkündür. Nerede bir düğün, bir şenlik varsa, orada riv riv ve neşe hakimdir. Zaman zaman pistovların sesi kemeçenin sesini bastırda, kemeçe ve mahalli sanatçıların sesi daha fazla değer taşımaktadır. Kemeçe kanı kaynatmakta, uşakları oynatmaktadır. Ama sanatçının sözleri daha kıymetlidir. Sanatçı halkın doğrularını söylemeli, güzeli övmeli, çirkini yermelidir. Buram buram Karadeniz kokmalıdır. Öyle olursa onu söyleyen sanatçı tebartız eder, sivrilir.

Sözler çoğu zaman mani şeklinde tertiplenir. Arka arkaya dizildiği zaman adı türkü oluverir. Ezgisi duruma göre değişir. Çoğu günümüzde doğaçlama olarak adlandırılan ezgiler irticalen, hazırlanmadan, içten geldiği gibi söylenir. Pratik Türk zekası, pratik Karadeniz zekası kelime ve deyim üretmekte de kendisini göstererek bu tür türkülere "Atma Türkü" adını vermiştir. Karadenizli olup da atma türkü bilmeyen otuz yaş üzerinde bir insan görmemiz mümkün değildir. Hele de yayla şenliklerinde, fındık harmanlarında atma türkü söylemeyen bir kimse yoktur. Atma türküler Karadeniz'in çok değerli kültür varlıklarıdır.

Zaten Türk insanı yazıyı çok geç kullandığından, geleneğin ilk zamanlarında şiir ve musiki bir arada icra edildiği ilk günden beri halk sanatçıları şiirleri söylemişler yazmamışlardır. Türk şiirinin nazım birimi dördüktür.² Bir dördük bile şiir olabilmektedir. Birkaç dördük de öyle... Bu gün Karadeniz'deki Atma Türküler de işte bu geleneğin devamıdır. O sebepten kıymetlidir.

Bu kadar kıymet arz eden atma türkülerden örnekler vermek de yerinde olacaktır. Eski bir Atma Türkü üstadı olan Sadık Karadeniz, kavalı ile Trabzon'u şöyle dile getiriyordu³:

Tırabzon'un kazaları
On danedir on dane
Birer birer sayayım
Sizlere dane dane

¹ Cahit H. Öztelli, Evleri'nin Önü, Ankara, 1964, s. 17-855.

² Ord. Prof. M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, s.79.

³ Şahsi arşivimiz, Atma Türkülü kaseti, 1975, Şah Plak.

Vakfikebir büyük yer
Tonya ondan ayrılma
Sana da geleceğim
Akçaabad'ım darılma

Akçaabad gazinosu
Orda bir akşam kaldım
Yavaş yavaş sayılden (sahilden)
Tırabzon'a yollandım

Tırabzon'un içini
Yaya gezeyim yaya
Sülüklü'den* okarı (yukarı)
Vurdum çıktım Maçka'ya

Maçka mapushanesi**
İki dağın arası
Turisten geçilmeyi
Maçka Meyrem Ara'sı

Ordan ben geri döndüm
Tırabzon'a aşağı (aşağıya)
Mevlam sabırlar versin
Şu Maçkalı uşağa

Derin hocalar çıkar
Of ile Çaykara'dan
Hey Allah'ım ayırma
Bizi Müslümanlıktan

Sürmene'nin kamasın
Gören uşak kaçayı (kaçıyor)
Arsin'in bağlarında
Pembe güller açayı

Bu saydığım kazaların
Hepsi birer incidir
Ey gidi Tırabzonum
Sayılda birincidir

Yine merhum Sadık Karadeniz'den dinlediğimiz özürlü iki gencin düğününde özürülleri hor gören bir kendini bilmeyene haddini bildirmek için söylediği:

* Trabzon'da bir sokak adı.

** Cezaevi.

Yaylanın çimeninde
Hobal gezeyi hobal*
İki sevdalığım var
Biri kör biri tobal (topal)

Derin derin göllerin
Ben dibine dalayım
İki sevdalığım var
Hangisini alayım

Ayakta çorabını
Ben dokudum dokudum
Sevdalık** mektebinde
Yedi sene okudum

Yaylanın çemeninde
Bak hobala hobala
Dursun körün a öyle
Ben yangınım tobala⁴

türküleri atma türkülerinin iki örneğidir. Günümüzün şöhretli sanatçısı İsmail Türüt de bu geleneğin yetiştirmiş olduğu ender sanatçılardan biridir. Onu meşhur eden atma türkülerdir. Atma türküler her konuda tertiplenmektedir. 1990 sonrası kuzey komşumuzdaki siyasi gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve ahlaki durum atma türkü geleneği ile dile getirilmiştir. Nataşa adı verilen bu atma türküden iki dördlük verelim:

Sarp kapısı açıldı
Gelen giden artayı
Karısından darılan
Nataşayla yatayı

E nataşa nataşa
Kodun bizi ataşa
Çıkardı beni baştan
Moskovalı hataşa⁵

Yine 1960 sonrası ülkemizdeki gelişmeler sonucu Avrupa'ya çalışmaya gidip geri döndüğünde hemşehrilerine üstün görünmeye çalışan işçiye hak ettiği ders aşağıdaki atma türkü ile ne güzel verilmiştir. Şimdi bu türküye bir göz atalım.

Suda pişmiş misiri
Tuzlayıp yiyeceksin

* Kendini bilmez – hoppala –

** Aşıklık

⁴ Ömer Kayaoğlu, Kemeçe'nin Telinden, İstanbul, 1985, s.41.

⁵ Nataşa Türkü oldu. 24.4.1992 Milliyet Gazetesi, Magazin eki.

Misirin türküsünü
Benden dinleyeksin

Misiri kuruttun mi?
Anbarda durutdun* mi?
Nene çarık giyerdi
Bunları unuttun mi?

Gitmişsin Almanya'ya
Almışsın bir araba
Eski ahbablarına
Demeyisin merhaba

Misiri kuruttun mi?
Anbarda durutdun mi?
Nene çarık giyerdi
Bunları unuttun mi?⁶

Atma türkülerde sevdalara da rastlanır. Hem de kavuşamayan gençlerin ölümle ölümsüzleşen sevdalarına. TRT arşivine giren atma türkülerimizden vereceğimiz bu örnek ölümsüz sevdayı dile getiriyor:

Divane âşık gibi
Dolaşırım yollarda
Kız ben senin yüzünden
Kaldım İstanbullarda

Yüksek dağın kuşuyum
Selviye konacağım
İste beni bubamdan*
Vermezse kaçacağım⁷

Atma türkülerin ezgilerinin zaman zaman kalıplaşıp notaya alındığına da şahit oluyoruz. Şimdi vereceğimiz bu örnek bunun kanıtı olarak TRT arşivinden alınmıştır:

Giresun'un evleri
Şimaiye kaynana
Kız benimle oynadın
Başkasıyla oynama
Sokak başı meyhane
Asmadandır kapısı
Gene aklıma düştü
Agop'un meyhanesi

Aldır aslanım aldir
Al dudakları baldır
Kınalı ellerinle
Beni uykudan kaldır
Aldır aslanım aldir
Al dudakların baldır
Kınalı ellerinle
Beni uykudan kaldır⁸

* Beklettin mi

⁶ Süreyya Davuloğlu – Armağan Elçi, Çanakkale Konseri, 26.6.1996.

* Babamdan.

⁷ TRT arşivi, Karadeniz Türküleri.

Ve alaycı bir atma türkü daha verelim. Küçük bir nahiyede bucak müdürünü alaya almak için söylenen bir türkü olup TRT arşivine girmiştir:

Müdür Bey'in yeşil kürkü	Yanma da güzelim yanyom ben
Yeni çıktı bu türkü	Mendili salla geliyom ben
Müdür Bey emir verdi	Bir güzelin aşkından
Söylenecek bu türkü	Verem de oldum ölüyom ben
Aşma kırandan aşma	Yanma da güzelim yanyom ben
Ben seni tanyorum	Mendili salla yanyom ben
Her kırandan aşanı	Bir güzelin aşkından
Ben seni sanıyorum	Verem de oldum ölüyom ben ⁹

Yazımızın baş tarafında dediğimiz gibi, atma türküler ciltler dolduracak kadar fazla sayıdadır. Şimdiye kadar derli toplu bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmamış, bilimsel olarak değerlendirilmemiştir. Biz burada sadece genç bilim adamlarını ve bilim adamı adaylarını duyarlı olmaya ve orta yaş üzerindeki Karadenizli dostlarımıza eskiyi hatırlatmaya çalıştık. Amacımıza ulaşmış ulaşmadığımızı zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Ahmet, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2000.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1994.
- KAYAOĞLU, Ömer, *Kemençenin Telinden*, İstanbul, 1985.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1983.
- ÖZTELLİ, Hüseyin Cahit, *Evlerinin Önü*, Ankara, 1964.
- TRT Halk Türküleri Arşivi.
- DAVULCUOĞLU, Süreyya – ELÇİ, Armağan, *Çanakkale Konseri*, Ç.O.M. Üniversitesi Arşivi.
- ÖZSOY, Bekir Sami, *Halk Türküleri Arşivi*.

⁸ TRT arşivi, Karadeniz Türküleri.

⁹ TRT arşivi, Karadeniz Türküleri.